

Доповідь до презентації на тему «Przetwarzanie dokumentów pochodzenia osobistego w celu utworzenia rodzinnych i genealogicznych fondów archiwalnych w Centralnym Państwowym Archiwum Wyższych Władz i Rządów Ukrainy» директора Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України Левченко Лариси Леонідівни на міжнародній конференції, організованій Університетом Миколая Коперніка в Торуні (04-09 грудня 2023 року, місто Торунь, Республіка Польща)

Насамперед дякую за запрошення! Неймовірно щаслива знов бути в цьому залі й робити доповідь про досвід роботи архівів України. Доповідь буде українською, весь текст доповіді викладено в презентації по польську, прошу вибачити мене за помилки в польському тексті.

СЛАЙД 1

Я представляю Центральний державний архів вищих органів влади та управління України – один із найбільший і найважливіших архівів України, що зберігає документи владних структур ХХ – початку ХХІ століття, понад 2 млн 200 тис справ у понад 3,5 тис архівних фондів, серед яких є багато фондів особового походження.

СЛАЙД 2

В архівах України виокремлюють три категорії фондів особового походження:

окремої особи – фонди особові (персональні), складаються з документів, утворених у процесі життя та діяльності однієї особи та документів щодо її творчості і увічнення її пам'яті

фонди родинні (сімейні) що утворилися в процесі життя і діяльності представників однієї сім'ї, родини (не більше 3-х поколінь: батьки, діти, онуки)

фонди родові (фамільні), складаються з документів, що утворилися в процесі життя і діяльності представників одного роду по прямій лінії (понад 3 покоління) та представників бічних генеалогічних ліній, пов'язаних з основним родом спільними майновими та іншими відносинами.

СЛАЙД 3

З огляду на особливості документів особового походження, під час прийняття рішення щодо їх включення до Національного архівного фонду та створення фондів особового походження застосовують такі критерії:

- значення особи в житті суспільства;
- складу і змісту документів майбутнього фонду;
- інформаційної значущості документів;
- оригінальності інформації;
- часу і місця утворення документів;
- зовнішніх ознак документів.

Критерій значення особи, яка є фондоутворювачем, в житті суспільства відіграє вирішальну роль у визначенні доцільності внесення до Національного архівного фонду документів особового походження цієї конкретної особи.

СЛАЙД 4

Зважаючи на місце особи в історії, виділяють категорії видатних, визначних та відомих осіб.

У цій доповіді визначення цінності особи для створення архівних фондів особового походження показано на прикладі двох видатних українських лікарів та членів їхніх родин: Олександра Богомольця та Миколи Стражеска. Архівні фонди цих лікарів були створені та зберігаються в ЦДАВО України.

Я спеціально вибрала саме ці фонди. Останнім часом українські історики більше презентують у своїх доповідях діячів Української революції, борців за незалежність України, які у своїй більшості були політиками, дипломатами, військовими, юристами, письменниками, навіть істориками. Однак, на мою думку, український народ пишається не лише ними, а й будівельниками, архітекторами, інженерами, геологами, біологами, лікарями.

СЛАЙД 5

Олександр Богомолець відомий усьому світові як патофізіолог, геронтолог і ендокринолог.

СЛАЙД 6

Він створив теорію про можливість продовження життя людини до 150 років. Свою теорію він виклав у праці «Продовження життя», опубліковану в 1938. Найстаріший медичний навчальний заклад України, заснований ще 1644 року, від 1946 року носить ім'я академіка Олександра Богомольця й називається – Національний медичний університет імені Олександра Богомольця.

СЛАЙД 7

Микола Стражеско відомий працями в галузі експериментальної медицини, лікування хвороб серця (світове значення мало його дослідження інфаркту міокарду), а також органів кровообігу, патології кишок та шлунку.

СЛАЙД 8

У 1936 році Микола Стражеско створив Український науково-дослідний інститут клінічної медицини, який зараз носить його ім'я. У 1977 році інститут реорганізовано на Український науково-дослідний інститут кардіології.

СЛАЙД 9

Як архів шукає людей, які є видатними та мають документи, варті включення до Національного архівного фонду?

Найефективнішими методами виявлення таких осіб, а також документів особового походження, що можуть бути включені до Національного архівного фонду, та методами створення фондів особового походження є тісні контакти з родичами видатних осіб, їх колегами по роботі, творчими спілками, громадськими об'єднаннями, політичними партіями, науковими і культурними колами, релігійними громадами тощо.

Встановлення контактів з представниками української діаспори, діячами, істориками та архівістами з інших країн допомагає залучити до архіву документи з-за кордону.

СЛАЙД 10

Основна робота щодо залучення документів особового походження до архіву полягає в безпосередній роботі з їхніми власниками і здійснюється представником державного архіву в такій послідовності:

вивчаються наявні відомості про особу;

ведуться переговори з власником документів особового походження, уточнюється склад і зміст документів, що можуть бути внесені до Національного архівного фонду.

Як правило, виявивши осіб, із документів яких можуть бути створені фонди особового походження, архів вносить цих осіб до списків потенційних фондоутворювачів і надалі систематично проводить із ними роботу.

СЛАЙД 11

Внесенню до Національного архівного фонду підлягають такі види документів:

- документи наукової та творчої діяльності;
- біографічні документи;
- особові офіційні документи, що засвідчують особу, його права, зобов'язання, соціальний та службовий стан (свідоцтва про народження, одруження, смерть, витяги з метричних книг, формулярні списки, паспорт, військовий квиток, посвідчення тощо);
- автобіографічні документи і особисті щоденники;
- документи про освіту;
- ювілейні та вітальні документи (подяки, листи і телеграми, пов'язані з проведенням ювілейних заходів);
- документи службової, громадської, політичної та іншої діяльності;
- програми наукових конференцій, семінарів, круглих столів, творчих зустрічей;
- епістолярій (листи);
- документи побутового та майново-господарського характеру;

- документи про увічнення пам'яті видатної особи (списки праць; статті про видатну особу та рецензії на праці; спомини про життєдіяльність особи тощо);

- документи, зібрані видатною особою для творчої роботи (рукописи інших осіб; вирізки та виписки з газет, журналів, книг тощо);

- документи членів родини;

- фотографії видатної особи та членів сім'ї, родичів, знайомих, колег;

- фонодокументи – грамплатівки, магнітні стрічки тощо;

- кінодокументи (відеодокументи) – кінофільми, кіносюжети, створені особою у процесі творчої діяльності, аматорські зйомки;

- документи усної історії та інші.

СЛАЙД 12

Документи особового походження надходять до державних архівів від їхніх власників на умовах дарування, купівлі-продажу, заповіту, навіть рішення суду тощо.

У разі досягнення домовленостей із власником щодо передавання документів до державного архіву на умовах дарування, після проведення експертизи цінності, між обдарованим в особі директора і дарувальником документів укладають договір дарування, у двох примірниках. Також кожне надходження документів, крім договору, оформлюють актом приймання-передавання документів на постійне зберігання до архіву.

СЛАЙД 13

Наприклад, родинний фонд Богомольців почав формуватися із документів Олександра Олександровича Богомольця, переданих на зберігання до архіву його сином – членом-кореспондентом Академії Наук Української РСР Олегом Олександровичем Богомольцем.

Фонд був доповнений документами, переданими академіками медицини – учнями Олександра Богомольця: патофізіологом та імунологом, доктором медичних наук Андрієм Адо; патофізіологом, доктором медичних наук Петром Горизонтовим та іншими вченими.

До фонду також включені спогади дружини Олега Олександровича Богомольця – Зої Вячеславівни Богомолець, а також учнів і соратників ученого.

Під час опрацювання фонду були виявлені документи батька Олександра Богомольця – Олександра Михайловича Богомольця, та матері – Софії Миколаївни Богомолець, а також інших родичів.

СЛАЙД 14

Під час створення фонду особового походження академіка Миколи Стражеска насамперед архівісти встановили зв'язок з Київським інститутом клінічної медицини. Значну допомогу надали члени кафедри історії медицини - професор Костянтин Дупленко та співробітниця кафедри Каневська. Також вдалося розшукати людей, які свого часу працювали зі Стражеском – професора Федора Примака, заслуженого лікаря України Бенієва, академіка Чеботарьова, професора Айзенберга та інших. Вони передали до архіву окремі документи.

Був установлений зв'язок із сином видатного вченого – професором Дмитром Миколайовичем Стражеском, який передав до архіву документи батька, у тому числі рідкісні фотографії.

СЛАЙД 15

Після приймання до архіву, архівісти виконують первинне розбирання документів, затим систематизацію та описування документів згідно з правилами.

Маємо в Україні методичний посібник "Робота з документами особового походження", чергове видання якого побачило світ у 2009 році. Автори посібника, які є переважно теоретиками, запропонували "класичну" схему систематизації документів у середині архівного фонду.

СЛАЙД 16

В ієрархічній будові фондів особового походження, як каже теорія, документи мають бути організовані в такі структурні розділи:

- документи творчої діяльності (наукової, сценічної, винахідницької,

літературної тощо);

- документи службової, громадської і політичної діяльності (у т. ч. церковної);
- особистий епістолярій;
- особові та інші біографічні документи;
- мемуари;
- документи, зібрані фондоутворювачем для роботи та за темами, що його цікавили;
- документи майново-господарського характеру,
- зображувальні документи;
- документи про фондоутворювача;
- документи інших осіб, що відклались у фонді (у т. ч. родичів);
- документи, що відображають коло інтересів фондоутворювача (колекції).

СЛАЙД 17

Але майже кожен фонд має свої особливості і не піддається встановленим правилам, не є «класикою жанру». Насправді, кожен фонд особового походження створюється із тих документів, що нам їх залишила видатна особа, намірено або випадково, а також тих документів, які вдається знайти під час тривалих і важких архівних пошуків.

СЛАЙД 18

На практиці, такий фонд започатковує не старша особа, а найвидатніша особа в родоводі, бо саме на неї звертається увага. Однак, не завжди документи найвидатнішої особи складають більшу частину документів фонду.

СЛАЙД 19

Описи фондів та їхні передмови дозволяють зрозуміти, як такі фонди насправді систематизовані та описані всередині.

СЛАЙД 20

Наприклад, архівний фонд Богомольців почав створюватися із документів Олександра Олександровича Богомольця як найвидатнішої особи

роду, а не його батьків. Саме його документи, впорядковані у 490 справ, описані в описі 1, томи 1, 2 та 3. Ось перед вами сторінки передмов до опису 1 томи 1, 2 та 3.

СЛАЙД 21

Передмови показують, що документи зібрані й опрацьовані архівістами за допомогою сина вченого Олега Олександровича Богомольця, дружини сина – Зої Вячеславівни Богомолець. Том 2 сформований значною мірою за допомогою соратників ученого. Із цих передмов стає очевидним, що Олександр Богомолець працював на користь медицини, а не на користь власного архівного фонду. То ж «що мали» - з того фонд і створювали.

СЛАЙД 22

Принагідно слід зауважити, що у західному архівознавстві є така доктрина «scarcity», тобто нестачі джерел. За цієї доктрини кожен документ, навіть і не надто важливий при великій кількості джерел, за їх малої кількості набуває надважливого значення. Ця доктрина цілком може бути застосована при створенні фондів особового походження, які передаються на зберігання не самим творцем документів, а його нащадками чи колишніми колегами. Що ж до систематизації таких фондів, то досягти класичної схеми систематизації, яку виробили теоретики архівної науки, на практиці досягти не можливо.

СЛАЙД 23

Трохи інша ситуація складається, коли наш утворювач документів ще живий і сам готує свої документи до передавання до архіву. Як це ми бачимо з опису 2 фонду Богомольців. Цей опис – це документи сина Олександра Богомольця – Олега Олександровича Богомольця, ним же й упорядковані. За життя творця документів ще можна гарантувати більшу збереженість документів, а отже краще наповнення фонду та відповідно більш класичну систематизацію документів усередині фонду та їх чіткіше описування.

Але в такому випадку, майбутня доля документа залежить від рішення людини, яка його утворила: буде чи не буде він передавати до архіву

конкретний документ, а також чи не знищив він якийсь цінний документ раніше, не вважаючи його цінним, або намірено.

СЛАЙД 24

Аналогічну ситуацію маємо із документами архівного фонду Стражесків.

СЛАЙД 25

Результати нашого аналізу приводять нас до висновку, що жодних класичних варіантів систематизації документів у архівних фондах особового походження (родинних, родових) бути не може. Архівісти завжди будуть змушені застосовувати творчий підхід для вироблення найкращої для кожного конкретного фонду схеми систематизації і методів описування документів з метою того, щоб у майбутньому архівний фонд був зручним і зрозумілим для вивчення дослідником.

СЛАЙД 26

Це наша адреса

СЛАЙД 27

Дякую за увагу! (відповіді на запитання)